

РОЗВИТОК КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ НА ОСОБЛИВОСТІ «ГІБРИДНИХ» ВІЙН В ЄВРОАТЛАНТИЧНОМУ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

DEVELOPMENT OF CONCEPTUAL VIEWS ON THE FEATURES OF «HYBRID» WARS IN EURO-ATLANTIC MILITARY POLITICS

Всєдєнєв Д.В., д.і.н.,
головний науковий співробітник

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України*

Семенюк О.Г., д.ю.н.,
перший заступник керівника

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України*

У статті зазначається, що одним із перспективних завдань з наукового забезпечення розвитку сектору безпеки і оборони України виступає поглиблене вивчення походження та базових рис війн (конфліктів) нового концептуального типу, зокрема – дослідження сучасних наукових й концептуальних поглядів на стратегію та арсенал гібридного протидорства – передовсім, розвинутих у провідних країнах світу. В Україні триває розробка фундаментальних й прикладних аспектів феномену воєнно-політичної конфліктності нового концептуального типу.

Висвітлюється розгортання у воєнно-спеціальній науковій думці США на межі 1990-х 2000-х рр. пошуків тлумачення змісту новітньої неконвенційної воєнно-політичної конфліктності. Самі теоретичні конструкції неконвенційної появилися у загальному контексті наукових пошуків (осмислення) нових світових явищ, спадщини війн і конфліктів нового типу, і лежать в площині аналізу асиметричних конфліктів, вивченням яких обтяжені значні інтелектуальні сили по всьому світу. Методологічний підхід США до проблеми гібридної війни базувався на переосмисленні в парадигмі сучасної конфліктності існуючих та апробованих за тривалий історичний час уявлень стосовно неконвенційних дій, основаних на досягненні воєнно-політичних результатів стратегічного рівня за рахунок інтегрованого застосування військових (домінуючих при цьому) та невоєнних засобів, включаючи традиційну та публічну дипломатію, економічний тиск, інформаційно-психологічні важелі.

Автори констатують, що попри зрозумілу відчутну ідеологізацію та аксіологічну забарвленість розгляду проблематики гібридної війни, чітку воєнно-політичну й спеціальну тактико-технологічну спрямованість аналітичних матеріалів у цій сфері, поглиблюється тенденція до підготовки капітальних, довгострокових наукових досліджень неконвенційної конфліктності як одного із явищ, котрі визначатимуть зміст планетарних процесів у XXI ст.

Ключові слова: національна безпека, військове мистецтво, неконвенційні війни, гібридна конфліктність, конфліктологія, безпекознавство.

The article notes that one of the promising tasks for scientific support of the security and defense sector of Ukraine is an in-depth study of the origin and basic features of wars (conflicts) of a new conceptual type, in particular – research of modern scientific and conceptual views on hybrid strategy developed in the leading countries of the world. In Ukraine, the development of fundamental and applied aspects of the phenomenon of military-political conflict of a new conceptual type.

The unfolding of the search for an interpretation of the content of the latest unconventional military-political conflict in the military-special scientific thought of the United States at the turn of the 1990s/2000s is covered. The most theoretical constructions of the unconventional appeared in the general context of scientific research (understanding) of new world phenomena, the legacy of wars and conflicts of a new type, and lie in the analysis of asymmetric conflicts, the study of which burdens significant intellectual forces around the world. The US methodological approach to the problem of hybrid warfare was based on a rethinking in the paradigm of modern conflict of existing and long-tested ideas about unconventional actions based on achieving military-political results at the strategic level through integrated use of military (predominant means), including traditional and public diplomacy, economic pressure, information and psychological levers.

The authors state that despite the clear perceptible ideologizing and axiological coloration of the hybrid war, clear military-political and special tactical-technological orientation of analytical materials in this area, the tendency to prepare capital, long-term research on unconventional conflict as one of the most common the content of planetary processes in the XXI century.

Key words: national security, war art, non-conventional wars, hybrid conflicts, conflicts and security science.

Постановка проблеми. Одним із перспективних завдань з наукового супроводження розвитку сектору безпеки і оборони України видається як ґрунтовне вивчення як походження та рис сучасних війн (конфліктів) нового концептуального типу, так і дослідження сучасних наукових й концептуальних поглядів на стратегію та арсенал гібридного протидорства у провідних країнах світу. Як заявив 3 листопада 2021 р. на форумі з безпекових проблем Аспєнського інституту голова Комітету начальників штабів Збройних сил США, генерал армії США М. Міллі, світове співтовариство вступає в епоху підвищеної стратегічної нестабільності, утверджується «тріохполярний світ», який утворюють великі держави, «три центри сили» – США, Росія та Китай [1]. Відтак потребує поглибленого студіювання й урахування в безпековій діяльності розвиток доктринальних й науково-практичних поглядів щодо «гібридної війни» в провідних центрах силх планети.

Стан наукової розробки теми. На сьогодні в Україні у річичі інтенсифікації науково-аналітичних пошуків у царині осмислення *генези та змісту феномену гібридної*

війни як новітньої концептуальної моделі неконвенційного (асиметричного) протидорства, вивчення стратегії, тактики та арсеналу гібридного протидорства, побачила світ солідна група наукових праць відомих полемогів та конфліктологів, філософів, політологів, військових істориків, котрі досліджують питання походження феномену війни неконвенційного типу, сутність явища та зміст дефініції «гібридна війна», погляди на нетрадиційну конфліктність у науково-аналітичних школах та в концептуальному ешелоні воєнно-політичної думки провідних країн НАТО, РФ, КНР тощо. Передовсім, доцільно назвати відповідні праці М. Белєскова, О. Бусол, В. Бочарнікова, Ю. Буга, О. Власюка, В. Горбуліна, Р. Гули, Р. Додонова, О. Їжака, В. Кравченка, О. Литвиненка, Є. Магди, В. Мандрагелі, Ю. Остаха, Б. Парахонського, С. Пірождкова, К. Попович, Г. Почепцова, С. Свєшнікова, І. Слюсаренка, М. Требіна, Г. Яворської та інших колег.

Виклад основного матеріалу. Теорія гібридної війни (ГВ) появилися у загальному контексті наукових пошуків (осмислення) нових світових явищ, спадщини війн і кон-

фліктів нового типу, і лежить в площині аналізу асиметричних конфліктів, вивченням яких обтяжені значні інтелектуальні сили по всьому світу. Достатньо консолідованою є думка дослідників про першість походження терміну «гібридна війна» (*hybrid warfare*) у воєнному середовищі США (дослідницькі структури Корпусу морської піхоти, КМП). Поява поняття у відкритій літературі відноситься до кінця 1990-х рр. В той час військовий аналітик Р. Волкер (Військово-морська аспірантура ВМС США) в рамках дослідження спеціальних операцій КМП (1998 р.) визначив гібридну війну як «перетинання звичайної війни зі спеціальними операціями», проаналізував її прояви, починаючи з Війни США за незалежність 1775–1783 рр. У 2002 р. його колега В. Немет у роботі щодо «війн майбутнього» висунув припущення, що поширення «гібридних спільнот» (*hybrid societies*) актуалізує «гібридне ведення війни» (*hybrid warfare*) і вимагає розбудови «гібридних сил» (*hybrid forces*) [2, с.28-29].

Прикладно положення та основи концепції «гібридної» війни уперше висловив генерал армії США Д.Меттіс у вересні 2005 р. на конференції, організованій Інститутом ВМС США і Асоціацією Корпусу морської піхоти. Потім ця концепція була опублікована спільно з Ф. Гоффманом у листопаді 2005 р. у статті «Майбутня війна: зліт гібридних воєн». Окремі автори вважають, що автором концепції «гібридних війн» виступив саме Френк Хоффман, колишній підполковник Корпусу морської піхоти, а нині – науковий співробітник Міністерства оборони США. У 2005 р., в статті «Майбутні методи ведення війни: розвиток гібридних війн» Ф.Хоффмана та генерал-лейтенанта Д.Меттіса (міністр оборони США у 2017–2019 рр.) було визначено ГВ як форму збройного протистояння, суміш тероризму та злочинних дій [3, с. 63; 4, с. 368; 5].

Термін «гібридна війна» став широко популярним завдяки задуваному Ф. Хоффману. У 2007 р. він дав таке визначення: «Гібридні війни поєднують у собі цілу низку різних режимів ведення війни, включаючи звичайні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, зокрема, невибіркове насильство і примушення, кримінальний безлад». У 2009 р. він же визначив гібридну війну як особливий випадок «сполученої війни», в якому досягається більша інтеграція різномірних форм і методів. У 2012 р. цей дослідник запропонував оновлену формулу: «Гібридний опонент – це будь-який противник, який одночасно і адаптивно застосовує тісно об'єднаний набір звичайних озброєнь, іррегулярної тактики, тероризму і кримінальних дій на бойовому просторі для досягнення бажаних політичних цілей» [2, с. 29-31].

Варто зазначити, що Ф.Хоффман (автор монографії «Конфлікт у ХХІ столітті. Поява гібридної війни», 2007 р.) вважається одним із провідних теоретиком у сфері збройних конфліктів та воєнно-політичної стратегії, думку якого враховують у керівних колах США та країн НАТО. Ф. Хоффману належить визначення ГВ як «будь-яких дій ворога, котрий миттєво і злагоджено використовує складну комбінацію дозволеної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки на полі бою з метою досягнення політичних цілей» [6, с. 24].

Перші праці автора та згадана його книга були основані на вивченні особливостей партизансько-терористичних дій ісламського руху опору в Іраку та Афганістані у 2000-х рр., мережевої організації «Хезболла» та радикального руху «Хамас» у Лівані та Палестині. Для таких мережевих форм управління властиві відсутність єдиного центру, наявність горизонтальної архітектури з взаємопов'язаністю ланок (груп) мережі та постійним обміном між ними інформацією. Тактика «Хезболла» включала партизанську війну, інноваційне використання технологій та ефективну інформаційну роботу, матеріально-фінансову, політичну й кібер-підтримку [див. докладніше: 7, с. 149-151; 8; 9].

Ф. Хоффман розширив поняття «гібридна загроза» («*hybrid threat*») та «гібридна війна» («*hybrid warfare*»), щоб описати використання різноманітних тактик одночасно проти супротивника, причому як раз приклади екстремістських організацій мережевого типу багато дали для розуміння сутності ГВ, розробки технологій підриву стабільності на кшталт т.зв. «арабської весни» [10; 11]. Серйозне гносеологічне значення для усвідомлення сутності та особливостей ГВ мало поглиблене дослідження специфіки іррегулярної війни (ІВ). Д.Меттіс та Ф.Хоффман у своїй монографічній праці 2005 р. розширили поняття «війни трьох блоків» (1999 р.) генерала морської піхоти США Ч.Крулака. Розглядаючи ІВ як інструмент формування театру сучасної воєнно-політичної конфліктності, згадані автори запропонували поняття про «четвертого блоку» ІВ. Якщо традиційно іррегулярні дії здебільшого розглядалися як тактика дій недержавних повстансько-підпільних формувань проти регулярних сил, то відтепер під «четвертим блоком» пропонувалося розуміти ведення підривних дій (передовсім – в інформаційно-психологічній сфері) державою проти інших держав, котрі використовують «гібридну» тактику в «стратегічному змаганні» з іншими державами [12].

Сутність «гібридної загрози» (ГЗ) згаданий дослідник вбачав в одночасному й скоординованому застосуванні противником звичайних озброєнь, нерегулярної тактики, терористичних методів та порушень права війни. В гібридних війнах поєднується «летальність міждержавного конфлікту з фанатизмом і ярістю партизанської війни. У таких конфліктах майбутні противники (держави, групи, яких спонсорують держави, або добровольці), будуть користуватися сучасною зброєю і зв'язком... В них можуть використовуватися і можливості держави – зброя для знищення супутників, кібернетична зброя, державний тероризм» [13].

«Гібридні загрози, – висловлював своє бачення конфліктності нового концептуального типу Ф. Хоффман, – поєднують летальність державного конфлікту з фанатичним і тривалим запалом нерегулярної війни... Гібридна війна не змінює характеру війни: вона просто змінює спосіб участі сил у її проведенні. Однак як би вона не велася, війна – це війна. Подібно до того, як термін «комбінована зброя» описує тактичне поєднання піхоти, броні, артилерії, інженерів та інших видів служби в бою, термін «гібридна війна» є корисною конструкцією для аналізу конфліктів за участю регулярних та нерегулярних сил» [13]. Як бачимо, дослідник у концепті ГВ вбачає радше зміну механізмів та пріоритетності застосування наявного арсеналу воєнного та невоєнного протистояння, розглядаючи дефініцію ГВ і як *пізнавальне знання у конфліктології*.

В цілому, методологічний підхід США до проблеми ГВ базувався на переосмисленні в парадигмі сучасної конфліктності існуючих та апробованих за тривалий історичний час уявлень стосовно неконвенційних дій, основаних на досягненні воєнно-політичних результатів стратегічного рівня за рахунок інтегрованого застосування військових (домінуючих при цьому) та невоєнних засобів, включаючи традиційну та публічну дипломатію, економічний тиск, інформаційно-психологічні важелі. Поступово для комплексного дослідження неконвенційного типу конфліктності під егідою МО та Державного департаменту США об'єдналися зусилля їх власних аналітичних структур, корпорацій МО, корпорації RAND, Фонду Маршалла та інших установ.

Слід зауважити, що для характеристики неконвенційної конфліктності використовується достатньо широке коло визначень, з поміж яких «гібридне» лише одне з них (із певним інформаційно-популярним забарвленням). Зокрема, в концептуальних документах стратегічного планування ЗС США та науково-практичних розробках американських військових спеціалістів нерідко застосовується

визначення «операції повного спектру», тобто операції за участю регулярних та іррегулярних формувань, із застосуванням спецслужб, інформаційно-психологічних технологій, методів кібервійни та інших асиметричних форм і методів протидії.

На думку відомого українського полемолога В. Мандрагелі, «переломним моментом у визнанні гібридної загрози» можна вважати вихід в США у 2006 р. чергового оборонного огляду «Quadrennial Defense Review». Його автори визначили базові засади гібридної війни, і військові спеціалісти та воєначальники (передовсім – США, Великої Британії та Ізраїлю) визнали цю концептуальну новацію, хоча дискусії з приводу різноманітних концептуальних засад й проявів ГВ тривають і донині [3, с. 65]. Австралійський експерт, автор книг «Випадковий партизан» і «Кривавий рік: провали у війні проти терору» Д.Кілгаллен, вважає, що гібридна війна – це краще визначення сучасних конфліктів, яке включає комбінацію партизанської і громадянської війн, заколотів і тероризму [14].

В одному із найбільш поширених на Заході тлумачень явища «гібридної війни» роз'яснюється, що цей тип протидії являє собою «комбінацію відкритих і таємних військових дій, провокацій й диверсій у сполученні із запереченням власної причетності до них, що ускладнює повноцінну відповідь на них». Авторитетний довідник «Military Balance» за 2015 р. тлумачить «гібридну війну» як «використання воєнних і невоєнних інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення неочікуваності, захоплення ініціативи та отримання психологічних переваг, що використовують дипломатичні можливості; масштабні й блискавичні інформаційні, електронні і кібероперації; прикриття і приховування військових і розвідувальних дій, у сполученні з економічним тиском» [15].

Своє тлумачення ГВ запропонував М.Айшервуд в монографії «Повітряна міць для гібридної війни» (Інститут Мітчела Асоціації ВПС США, 2009 р.): вона стирає розбіжності між суто конвенційною та типовою нерегулярною війною. «Гібридний противник» може розчинятися серед цивільного населення, діяти з позицій «електронних схованок» у глобальному телекомунікаційному ринку [16]. За вдалими визначенням нідерландського дослідника Ф.ван Капена, «гібридна війна» – це змішування класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань. Держава, яка веде «гібридну війну», реалізує угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими повністю заперечується... Усю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань» [15].

За словами колишнього міністра оборони США Ч. Хейгела, у наші часи доступ до руйнівних технологій та потужних озброєнь мають не тільки держави, але і «недержавні об'єкти». «Примара так званої гібридної війни, – зауважив экс-глава Пентагону, – стає все реальніше, відколи наші противники застосовують тактику повстанців, використовуючи при цьому високо обладнані збройні сили та складні технології... Ми також повинні мати справу з ревізіоністською Росією, її сучасною та боездатною армією» [16].

Отже, під ГВ військово-теоретична думка США розуміє неоголошені, таємні військові дії, в ході яких воююча сторона атакує державні структури або регулярну армію противника за допомогою місцевих ІЗФ, заколотників, повстанців-сепаратистів. При цьому антиурядові сили підтримуються з-за кордону фінансами, озброєнням, отримують сприяння від певних внутрішніх сил – олігархату, організованої злочинності, націоналістичних та інших ідейно мотивованих формувань. У документах США і НАТО утвердилася настанова про те, що при засадничій ролі збройних сил для успішного протистояння в гібридних війнах, державам слід об'єднати зусилля своїх урядів, армій і розвідувальних служб під егідою США у рамках

«всеосязної міжвідомчої, міжурядової і міжнародної стратегії», максимально ефективно використовувати методи «політичного, економічного, військового і психологічного тиску», адже гібридна війна є використанням комбінації звичайних, нерегулярних і асиметричних методів.

Можна констатувати, що попри зрозумілу відчутну ідеологізацію та аксіологічну забарвленість розгляду проблематики ГВ [див. наприклад: 17], чітку воєнно-політичну й спеціальну тактико-технологічну спрямованість аналітичних матеріалів у цій сфері, поглиблюється тенденція до підготовки капітальних, довгострокових наукових досліджень неконвенційної конфліктності як одного із явищ, котрі визначатимуть зміст планетарних процесів у ХХІ ст.

Як один із характерних кроків до посилення міжнародної координації досліджень у галузі наукового дослідження природи ГВ розглядається науковий форум у Відні, що відбувся 19-21 вересня 2018 р. (у форматі панельної дискусії, модератор – директор Фонду оборонного коледжу НАТО у Римі, професор А.Політі) на тему «Розуміння гібридних загроз та їх вплив на простір ОБСЄ». Доповіді науковців-учасників виокремили певні консенсусні положення відносно іманентних рис сучасної неконвенційної конфліктності:

набуття гібридною війною статусу нового виду міждержавної конфронтації та одного із провідних важелів планетарних політичних трендів та факторів міжнародної безпеки; утвердження тенденції щодо трансформації сучасної війни у напрямку стратегій непрямих асиметричних дій та сполучення підіривних технологій як основи гібридної війни; перехід гібридного типу конфліктності у своєрідний новий екзистенціальний вимір, в якому зруйновані грані розмежування війни і миру, система міжнародно-правового стримування й врегулювання;

перетворення в концептуальну основу ГВ т.зв. «гібридних загроз» – комбінації військових дій, політичних, економічних, інформаційних методів впливу на противника;

зміщення акцентів (поряд із «дозованим» застосуванням військової сили, у т.ч. – з арсеналу війн шостого покоління) на невоєнні методи (форми, способи) протидії, зокрема – із надання пріоритетності підіривним діям спецслужб та іррегулярних формувань, інформаційним технологіям та кіберборотьбі, економічним санкціям, транснаціональній злочинності тощо;

здатність неконвенційних загроз та асиметричних методів підіривної діяльності до багатовимірного деструктивного впливу на всі сфери життєдіяльності держави і суспільства;

досягнення (у т.ч. в рамках сценаріїв неконвенційного протидії) симбіозу та діяльності за єдиним задумом між спецслужбами, неурядовими (приватними) військовими та спеціальними структурами, міжнародними мафіозними, радикальними й терористичними структурами [18].

Комплексністю висвітлення широкого спектру проблематики неконвенційної конфліктності звертає на себе увагу наукова доповідь А.Раца «Гібридна війна Росії в Україні: знищення здатності чинити опір у ворога» (2015 р.), підготовлена під егідою Фінського інституту міжнародних відносин [19]. Особливу увагу дослідник приділив «підготовчому етапу» ГВ, який, на його думку структурно-функціонально включає такі види (складові) підготовки:

стратегічну (виявлення вразливих місць у управлінні, економіці, сфері безпеки і оборони країни-жертви, створення на її території мережі лояльних неурядових організацій та ЗМІ, використання дипломатичних та інформаційних інструментів впливу на міжнародну аудиторію);

політичну (дискредитація легітимної влади, поширення серед населення почуття незадоволення державною владою, інспірування сепаратистських рухів, використання ЗМІ проти апарату управління, підкуп політиків, урядовців, чиновників, переведення на свою сторону представників ділових та кримінальних кіл);

оперативну (скоординовані дії, спрямовані на політичний тиск, дезінформування, залучення на свою сторону й використання представників влади, організованої злочинності та збройних сил).

«Гібридна війна», підводить підсумки розвитку науково-полемологічних поглядів на цей феномен відомий британський дослідник Д. Уізер, породила кілька підходів до визначення змісту цього поняття:

1. Підхід, побудований на історичній ретроспективі, який веде до тлумачення ГВ як паралельного, механічного сполучення в одній самій кампанії (наводяться приклади з часів Античності та Сун Цзи) як конвенційних, так і іррегулярних сил, коли регулярні та іррегулярні сили застосовувалися одночасно на тактичному, оперативному й стратегічному рівнях.

2. Розуміння ГВ як використання військових і невійськових засобів в інтегрованій кампанії з використанням дипломатичних засобів, витончених й швидких електронних і кібероперацій, тасмних, а інколи і відкритих військових та розвідувальних дій, і економічного тиску.

3. Інтерпретація гібридної війни як модифікації асиметричної війни, котру ведуть «опоненти» США і НАТО для протидії повній технологічній та військовій перевазі останніх, при зміщенні акцентів на невоенні методи протидії й розширення «сірої зони» між війною і миром.

4. Тлумачення ГВ у річизі особливостей нового типу високотехнологічних, дистанційних війн з використанням новітніх інформаційних технологій, що дозволяють «недержавним військовим акторам підірвати волю держав боротися з ними, цілеспрямовано впливаючи на фактори ухвалення рішень, на громадськість через глобальні мережеві ЗМІ та Інтернет», з охопленням соціально-психологічного й морального виміру [20].

Висновки. Застосування нестандартних тактичних прийомів, підлив противника зсередини невоенними способами, впровадження методів військової хитрої та дезінформування противника тощо становлять важливий елемент військового мистецтва упродовж кількох тисячоліть існування війн та регулярних армій. Проте динамічні зміни глобального характеру у сучасному світі, ескалація турбулентності у системі міжнародної безпеки актуалізують переосмислення когнітивних й доктринальних засад інституту національної безпеки й оборонної самодостатності держави. Сучасні безпекознавці солідарні щодо необхідності продуктивної розробки інноваційних

концепцій з усвідомлення новітніх макрозагроз нового екзистенціального типу, творення теоретичних й практичних підвалин застосування можливостей сектору безпеки і оборони в епоху постмодерну, вивчення новітніх форм військового мистецтва й безпекової діяльності.

Гене́за філософії й стратегія «гібридної» (неконвенційної) конфліктності корінними сягає принципів якісних змін, що відбулися у концептуальних засадах, структурі, стратегії і тактиці формах і методах військово-політичного протистояння між сучасними державами та їх блоками, державами та неурядовими формуваннями тощо, котрі сталися на межі ХХ і ХХІ століть внаслідок радикальних змін у співвідношенні сил на міжнародній арені, хаотизації міжнародних відносин, появи нових видів летального та нелетального озброєння, інноваційних технологій конструювання й демонтажу соціальних спільнот, набуття сучасною війною (конфліктними стосунками) мультидомного характеру з глобальним охопленням суходолу, Світового океану, повітряно-космічного простору, світової економіки та віртуально-інформаційного простору.

Доцільно погодитися з тими сучасними дослідниками, котрі застерігають від абсолютизації або перебільшення новизни явища та поняття «гібридної війни», або перетворення їх у суто пропагандистський штамп, або т.зв. «мем» – стійку рефлекторну одиницю інформації для масової свідомості. Зокрема, в США серйозним поштовхом стало розуміння необхідності пошуку альтернативи масштабному збройному конфлікту з можливим його переростанням в ядерну війну, а також усвідомлення неможливості підтримання статусу глобального гегемона, визнання появи нових центрів сили, невдача (тяглість, відсутність прийнятного фіналу, великі затрати й людські жертви) «великих маленьких війн» США в Іраці, Афганістані, тривалі конфлікти в Сирії, Ємені та Лівії.

У будь-якому разі варто враховувати, що дефініція «гібридна війна» зазнала суттєвих ідейно-політичних впливів й кон'юнктурних тлумачень, і навряд чи здатна претендувати на всеохоплююче тлумачення сутності сучасних воєнних конфліктів. Поряд із терміном ГВ застосовуються і різною мірою співвідносяться з ним поняття «неконвенційної», «асиметричної», «нетрадиційної», «нетринітарної» війни, «проксі-війни», причому кожне поняття вбирає риси кількох типів війн (конфліктів), котрі здатні проявлятися на різних етапах протидії, або на різних рівнях системного науково-аналітичного розгляду подібних воєнно-політичних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пентагон: Россия, Китай и США стали тремя центрами силы. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5062662> (дата звернення: 21.12.2021).
2. Яворська Г.М., Їжак О.І. Феномен гібридної війни. *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія / за заг. ред. В.П.Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
3. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017. 412 с.
4. Требін М. П. Феномен «гібридної» війни. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 87. С. 366–371.
5. Гибридная война. Об истоках концепции. URL: <http://warfiles.ru/show-82146-gibridnaya-voyna-ob-istokah-koncepcii.html> (дата звернення: 18.11.2021).
6. Требін М.П. Концепція «гібридної» війни Ф.Гюффмана. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 9 червня 2017 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 22–26.
7. Биструхін Г.С., Веденєєв Д.В. Війна в кам'яних джунглях. Міська партизанська війна як феномен збройної боротьби та спеціальної діяльності. 1945–2005 рр.: монографія. Київ: Гене́за, 2006. 512 с.
8. Гельман З. «Хезболлах» знает все! *Независимое военное обозрение*. 2010. 26 марта.
9. Ключников В., Янов О. Анализ некоторых военных аспектов ливано-израильского конфликта. *Зарубежное военное обозрение*. 2006. № 12. С.10–12.
10. Ucko David H., Marks Thomas A. Crafting Strategy for Irregular Warfare: A Framework for Analysis and Action. *National Defense*. University Press. P.3. URL: <https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/strat-monograph/crafting-strategy-for-iw.pdf?ver=2020-07-02-111410-093> (дата звернення: 25.10.2021).
11. Хоффман Ф. История теории и практики иррегулярных нетрадиционных войн. URL: <https://pub.wikireading.ru/123634> (дата звернення: 17.10.2021).
12. Фергюсон М. Иррегулярная война – соревнование великих держав. URL: <https://bsblog.info/irregulyarnaya-vojna-sorevnovanie-velikix-derzhav-chast-1/> (дата звернення: 2.10.2021).
13. Frank G. Hoffman. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Forces Quarterly*. First Quarter 2009. P. 34–39. URL: https://www.academia.edu/22884324/Hybrid_Warfare_and_Challenges (дата звернення: 22.10.2021).

14. Зеленина Е., Маруфий Т. Убить Дракона: война в 4D измерении. URL: <http://capital.kh.ua/analytics/actual/Ubit-Drakona-voyna-v-4D-izmerenii.html> (дата звернення: 12.10.2020).
15. Пухов Р. Миф о «гибридной войне». *Независимое военное обозрение*. 2015. 29 мая.
16. Бартош А. Разрушительный тандем. *Независимое военное обозрение*. 2015. 24 июля.
17. Топычканов П. «Гибридная война» – научный термин или пропагандистский штамп? URL: <https://carnegie.ru/2015/07/15/ru-pub-60747> (дата звернення: 5.10.2021).
18. Першуткин С. От пропагандистского уровня – к исследовательскому. Новые возможности анализа в области гибридных и террористических угроз. *Независимое военное обозрение*. 2018. 6 сентября.
19. Rácz A. Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2015. 104 p. URL: <https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiareport43.pdf> (дата звернення: 5.9.2021).
20. Уизер Д. Смысл гибридной войны. URL: <http://connections-qj.org/ru/article/smysl-gibridnoy-voynu> (дата звернення: 29.9.2021).